

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК РЕГУЛЯТОР ВЗАЄМВІДНОСИН СОЦІАЛЬНИХ СТРУКТУР І СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

О. О. ЯРЕМЕНКО,
канд. екон. наук

OLEXANDER O. YAREMENKO,
Ph.D. in Economics

Abstract. Social Policy as a Regulator in Relations of Social Structures and Social Institutes.

This article examines particular characteristics of social policy as a regulator in the social field: subject, object, their inter-relations and main functions. State bodies, political parties, trade unions and non-governmental organisations are referred to the subjects of social policy in a transition period. There are identified the main and secondary social policy subjects characterised by the level of responsibility they bear for the development and implementation of the social policy objectives. The social sphere of society, including its social structure, social relations, social living and labour conditions, social norms and social services are referred to the objects of social policy. The contents of social policy as a regulating mechanism are examined through the inter-relations and functions of its functions in the context of the social sphere of society.

Соціальна політика в спеціальній літературі розглядається у двох аспектах: як наукова галузь і навчальна дисципліна. Як навчальна дисципліна соціальна політика передає тим, хто її вивчає, комплекс сталих знань, умінь щодо їх застосування в практичній діяльності. Цій стороні соціальної політики в останні роки присвячується більшість робіт. Як наукова галузь соціальна політика включає онтологічну, гносеологічну та аксеологічну складові. Онтологічна складова показує, які сторони суспільного життя відображає соціальна політика. Гносеологічна – розкриває систему понять, категорій, методів за допомогою яких відбираються, узагальнюються та упорядковуються соціальні факти. Аксеологічна на ос-

нові історико-порівняльного аналізу та вивчення громадської думки демонструє цінність соціальної політики для суспільства, її відмінність від інших видів політики: економічної, адміністративної, культурно-духовної, міжнародної тощо.

Науковці в соціальній політиці вбачають перш за все регулятор соціальних процесів, соціальних перетворень. На жаль, за останні роки цьому напрямку менш за все приділяється уваги. Але, як відомо, для того щоб окрема тема набула суспільної ваги, стала проблемою, яку необхідно вивчати, потрібні певні умови. Перш за все, важлива поява замовника з указаної проблеми. По-друге, треба, щоб на цю тему з'явилися публікації відомих фахівців. По-

третє, необхідно щоб за даною тематикою відбулись семінари, конференції, "круглі столи". Сьогодні можна дати позитивну відповідь на всі три застереження.

Про необхідність дослідження соціальної політики як регулятора висловлюються як відомі зарубіжні вчені Т.М. Ганслі [1, с. 13], П. Спікер [2, с. 42], Р.Тітмус [3], Ф.Вільямс [4], А.С. Козлов [5], так і вітчизняні соціологи, такі як І.М. Попова [6, с. 138-143], О.О. Якуба [7, с. 145-148], В.Г. Єременко [8, с. 150-151], Ю.І. Саєнко [9, с. 10], О.Д.Куценко [9, с. 38-39].

З проблем соціальної політики та її ролі в перехідному суспільстві на терені України пройшло ряд науково-практичних конференцій (10; 11; 12).

Нарешті, у ряді регіонів України з'явилися замовники на розробку і впровадження окремих напрямків соціальної політики і соціальних програм (13).

Аналіз праць зазначених науковців свідчить про несхожість їхніх підходів до соціальної політики як регулятора. Так, відомий канадський фахівець із проблем соціальної політики Т.М. Ганслі відносить до ознак і функцій соціальної політики як регулятора таке:

- "заходи і програми, безпосередньо спрямовані на забезпечення соціальних винагород у формі прибутку або послуг, включно з освітою, здоров'ям, соціальним захистом та персональними соціальними службами (догляд за людиною, розвиток людини, реабілітація і профілактика);
- заходи, що регулюють приватну поведінку для потреб досягнення соціальних цілей, як-от прав та обов'язків громадян, забезпечення прав людини та правосуддя, заходи працевлаштування, заходи для захисту споживачів, заходи стосовно сім'ї;

- соціальні та інші місцеві заходи, як, приміром, заходи з метою перерозподілу податків, фінансові заходи для надання робочих місць, забезпечення доступності перевезень, заходи з забезпеченням прав орендарів тощо" (1, с. 13).

При такому підході Т.М.Ганслі відносить до кола завдань соціальної політики, на наш погляд, елементи економічної, фінансової, правової політики. Але головне те, що при такому підході соціальна політика зводиться до забезпечення соціального захисту населення.

П. Спікер відносить до об'єкта соціальної політики соціальний захист і соціальні служби (2, с. 4, 5). Більше того, полемізуючи з представниками радикального підходу до визначення ролі соціальної політики в суспільстві, яка, на їхню думку, повинна змінити суспільство, автор пише: "Можна було б заперечити, що соціальний захист також змінює соціальну структуру, але цей вид політичної діяльності не має на меті зміну соціальних відносин. Може статися, що соціальна політика не вплине на нерівність, або й якщо так, то незначною мірою" (2, с. 42). П. Спікер неодноразово повертається до співвідношення соціальної структури, соціальних відносин і соціальної політики. Ознайомлення із цим матеріалом дозволяє зробити таке спостереження: спеціаліст із соціальної політики, за П. Спікером, повинен знати соціальну структуру і соціальні відносини, але вони не є сферою соціальної політики. "Соціальна політика не є наукою, що вивчає класи, сім'ю, расу чи стать, тому що ці теми, скоріше, є сферою інтересів соціології. Але вивчення цих проблем необхідне для розуміння політики та вирішення різноманітних проблем" (2, с. 6). Тут ми, по-перше, зустрічаємося з традиційним британським підходом до визначення функцій соціології, що зводяться до спостереження за суспільними процесами та їх узагаль-

ненням у вигляді зрозуміння тенденцій. А по-друге, П. Спікер правий у тому, що в розвинутих країнах Європи і Північної Америки з установленими соціальними структурами, соціальними відносинами, нормами, найбільш актуальні проблеми для соціальної політики – це бідність, погані житлові умови, психічні хвороби, інвалідність тощо.

Аналіз робіт цих двох відомих вчених уже надає можливість зробити певні висновки. По-перше, соціальна політика як регулятор соціальних процесів має конкретно-історичний характер. Автори як об'єкт соціальної політики вивчають соціальні процеси в країнах, котрі переходять із стадії індустріалізму до постіндустріалізму (Д. Белл), або, говорячи сучасною мовою, від модернізму до постмодернізму (Е. Гідденс, Ю. Хабермас). Цілий ряд соціальних проблем у цих країнах успішно вирішено. По-друге, потрібно обережно враховувати рекомендації поважних спеціалістів цих країн, тому що їхні рекомендації розроблялися на основі дослідницького матеріалу даних суспільств і адресувалися передусім керівництву державних органів своїх країн. І по-третє, у зв'язку із цим, нам потрібно розробляти свою методологію, власне бачення ролі соціальної політики як регулятора соціальних процесів.

Соціологи країн Східної Європи майже до 1990-х рр. при розгляді соціальної політики як регулятора наголошували на ролі держави і правлячої партії в удосконаленні соціальної структури і умов життя. Так, наприклад, А. Райкевич у редакційній статті до однієї з перших робіт в країнах колишнього соціалізму, присвяченій соціальній політиці, пише: "Соціальна політика – цілеспрямована діяльність держави та інших суб'єктів у галузі формування умов життя населення та міжособистісних відносин" [14, с. 7]. Інший автор цієї

роботи польських науковців Я. Роснер до завдань соціальної політики відносить і перебудову соціальної структури суспільства [14, с.17, 39]. Але вже в 70-ті роки минулого століття польські соціологи зосередили увагу на пошуку шляхів задоволення потреб не соціальних груп та об'єднань, а потреб особистості. Так, той же Я. Роснер пише, що основною метою соціальної політики має бути "задоволення широкого кола людських потреб, які мають вирішальне значення для процвітання особистостей. Цьому головному завданню повинні бути підпорядковані всі інші заходи, які стосуються, наприклад, перебудови соціальної структури або впровадження нової моделі споживання" [14, с. 17].

Соціологи, економісти, які брали участь у розробці питань державної соціальної політики в радянський період протягом 60-80-х років минулого століття, такі як В.Г. Афанасьєв, Ю.Є. Волков, В.З. Роговін, С.С. Шаталін, А.А. Чухно, дотримувалися думки, що до сфери соціальної політики входять такі питання, як забезпечення матеріального добробуту народу, підвищення культури, громадської свідомості й активності, поглиблення демократії та прогресивний розвиток соціальної структури суспільства (15, с. 396-398).

Цій підхід можна спостерігати і в деяких сучасних роботах. Наприклад, О.О.Якуба в одній із своїх доповідей підкреслює: "Соціологічний аналіз змін стратифікаційної структури українського суспільства дозволив уточнити низку положень, важливих для вирішення питань із соціальної політики" (7, с. 145).

Відомий російський соціолог Р. Г. Яновський, на основі аналізу соціального стану Росії, робить висновки, що невирішеність стратегії розвитку соціальної структури привела країну на грань загально-національної кризи. "Поява агресивних, ек-

спансіоністських, екстремістських груп і прошарків великих власників, фінансових і торгово-мафіозних ділків, поділ суспільства на бідних і багатих шляхом пограбування одних іншими, що, як говорив ще Платон, рівнозначно появи двох ворогуючих держав усередині однієї, ущемлення та приниження мільйонів громадян, армії, науково-технічної, художньої інтелігенції, посилення ворожнечі всередині соціальної структури – все це суттєво загрожує існуванню нашого суспільства” (16, с. 43).

Окрему групу становлять ті, хто відстоює тезу, що в перехідних суспільствах головне – це закласти духовні принципи в зміст соціальної політики, насамперед такі як рівність можливостей, справедливість, співчутливість (17, с. 175–176).

Підсумовуючи точки зору, наведені вище, можна стверджувати, що соціальна політика як регулятор включає такі складові: суб’єкти, які розробляють і впроваджують соціальні програми; об’єкти, які підлягають регулюванню; канали впливу суб’єктів на об’єкти. Розглянемо ці складові детальніше.

Більшість теоретиків і практичних спеціалістів погоджуються з тим, що до суб’єктів соціальної політики треба віднести як державні інститути, так і політичні партії, профспілки, громадські рухи, громади. Але дехто суб’єктами соціальної політики вважає виключно державні органи (В.Г. Єременко) [8, с. 150].

При спостереженні соціальної політики як процесу можна побачити, що не всі суб’єкти в однаковій мірі беруть участь у регулюванні соціальних процесів. Слід виділити групу установ, організацій, які виявляють активність в ініціюванні соціальних програм, в їх розробці та лобіюванні в органах законодавчої та виконавчої влади. До таких суб’єктів можна віднести депутатські групи, інститут президента країни, кабінет

міністрів, політичні партії, профспілки, громадські рухи – молодіжний, жіночий, екологічний, об’єднання інвалідів, ветеранів війн тощо.

Інша справа з групою установ, які безпосередньо несуть відповідальність за розробку та впровадження загальнонаціональних і регіональних соціальних програм. Це стосується міністерств праці та соціальної політики, науки та освіти, охорони здоров’я, державних комітетів з питань фізкультури і спорту, сім’ї та молоді, національних відносин. Щодо регулювання соціально-статусних відносин, таких як класові, соціально-професійні, територіальні, то тут головну роль відіграють державна податкова адміністрація, асоціації підприємців та фермерів тощо.

Дещо складнішим є питання з визначенням об’єкта соціальної політики. Як ми вже бачили, об’єкт визначає зміст, систему і структуру соціальної політики. Не вступаючи ще раз у дискусію, можна запропонувати компромісний варіант. Він полягає в розгляді соціальної політики в широкому і вузькому розумінні. Відомо, що будь-які суспільні відносини, будь то економіка, політика, право, управління чи культура, мають соціальні аспекти. Сьогодні найбільш актуальними стали соціальні аспекти міжнародних відносин у зв’язку з міграцією трудових ресурсів, міжнародним туризмом, обміном групами молоді, які виїздять з метою навчання тощо. Усі соціальні аспекти суспільних відносин за відповідними ознаками типологізуються по групах та об’єднуються в соціальну сферу суспільства. Цілеспрямована діяльність держави та інших політичних інститутів і громадських об’єднань з метою удосконалення соціальної сфери і є соціальною політикою в широкому розумінні. Діяльність суб’єктів соціальної політики, спрямована на захист груп населення, які неспроможні до самозахисту та самозабезпечення, та організацію соціальних

служб, і є соціальною політикою у вузькому розумінні. Вивчення соціальної політики як регулятора соціальних процесів у широкому розумінні є прерогативою передусім соціологів. Соціальна політика у вузькому аспекті цікава для соціальних працівників, підготовка яких ведеться не тільки на базі соціології, але й на основі антропології, педагогіки, психології, економіки, юридичних дисциплін.

Різні концептуальні підходи до визначення співвідношення соціології і соціальної політики обумовлюються різним розумінням функцій соціології в сучасному суспільстві.

Про призначення соціологічних знань у суспільстві написано чимало. У той же час, ретроспективний погляд на розвиток соціології засвідчує, що до визначення їхньої ролі в суспільному розвитку існують взаємовиключаючі підходи. Загальновідоме положення про роль науки в соціальних перетвореннях, яке сформулював К. Маркс у "Тезах про Фейєрбаха": "Філософи лише різноманітним способом пояснювали світ, але справа полягає в тому, щоб змінити його" [18, с. 3]. О. Конт також бачив призначення соціології як науки в наданні допомоги керівникам суспільства в передбаченні прийдешніх соціальних змін [19].

Відома й протилежна позиція, яку обґрунтував Г. Спенсер. Він вважав, що соціолог покликаний лише описувати соціальне життя, його еволюцію, але ні в якому разі в нього не вторгтися [20].

Серед сучасних соціологів ми можемо зустріти різноманітні підходи до визначення місця і ролі соціології в суспільстві. Широко відома точка зору Е. Гідденса, яка зводиться до того, що соціологія пов'язана із соціальною критикою. При цьому Е. Гідденс не зводить критичну функцію соціології до бунтарства і підбурювання, а визначає як постановку діаг-

нозу про хворобу соціального організму [21, с. 30, 32].

Т. Парсонс підкреслює інформаційну функцію соціології. Соціологія, на його думку, покликана дати інформацію про те, "що саме потрібно робити при тих чи інших обставинах людям у різноманітних статусах і ролях одного або декількох різноманітних значень" [22].

Інтерес становить і підхід до цієї проблеми Г. В. Осипова й А. В. Кабиці. Вони вважають, що "соціологічне знання, незалежно від його рівня, характеризується двома функціями: функцією пояснення соціальної дійсності і функцією її перетворення" [23, с. 87].

Як бачимо, на різноманітних етапах суспільного розвитку, у конкретних ситуаціях стає актуальною та або інша функція соціології. Погоджуючись із тезою Е. Гідденса про те, що зростання ролі соціології безпосередньо пов'язано з великими соціальними перетвореннями, які охопили світ [21, с. 30], слід зазначити, що навряд чи можна функцію соціології зводити до критики, навіть "позитивної", або до надання інформації менеджерам різноманітних сфер громадського життя.

Соціологія сьогодні за технологією досліджень наближається до природничих наук. Представник природничих наук, що розробив теорію в якійсь галузі (фізиці, хімії, біології), прагне довести теорію (відкриття, винахід, ноу-хау) до практичного втілення в конструкцію, технологію, кінцевий продукт або послугу. Що ж стосується соціологів, то теоретичні роботи, як правило, не доводяться до технології, конкретних соціальних проектів, соціальних практик. Аналіз соціологічних робіт показує, що і на загальнонаціональному, і на регіональному рівнях гостро відчувається відсутність робіт із соціального конструювання, соціальних технологій, проектувань

соціальної інфраструктури міст та сіл. Університети країни практично не ведуть підготовку фахівців з даної проблематики.

З огляду на це маємо відзначити своєчасність Указу Президента України від 25. 04. 2001 р. №275\2001 "Про розвиток соціологічної науки в Україні". Згідно з цим Указом передбачається декілька головних напрямів розвитку цієї науки, насамперед: розробка державних наукових програм у галузі соціології з метою вивчення найактуальніших соціальних проблем українського суспільства; створення та поновлення соціологічних і соціально-психологічних служб на державних підприємствах, в установах і організаціях, насамперед у навчальних закладах [24].

У соціологічному розумінні об'єктом соціальної політики є соціальна сфера суспільства, яка охоплює соціальну структуру, умови праці і життя, соціальні відносини, соціальні норми і соціальні інститути, що регулюють процес постійного виробництва цих складових.

Соціальна структура – це такий спосіб спільної діяльності людей, при якому вона набуває форми жорстко упорядкованого, регульованого, скоординованого цілого, спрямованого на досягнення конкретних цілей суспільства або окремих його груп. Аналіз соціальної структури включає вивчення соціального складу, соціальних зв'язків і відносин, соціальних норм, усталеності, стабільності організації, режиму керування, системи мотивації, символіки, традицій, способу життя.

Соціальний склад виражає приналежність індивіда до тієї або іншої групи за визначеними індикаторами. У цьому плані виділяють демографічну (стать, вік), професійно-кваліфікаційну (професія і класність), освітню, етнічну (приналежність до нації або етнічної групи), поселенську (місто, селище міського типу,

село) групи. Знання соціального складу дозволяє керівництву фірм, корпорацій, підприємств грамотно розподіляти навантаження на працівників, обґрунтовано складати графіки роботи, відпусток і т. п.

Важливим елементом соціальної структури є соціальна стратифікація, що виражає відносини соціальної нерівності в суспільстві, інституті, організації в залежності від обсягу влади, економічного становища, рівня освіти, престижу професії. На рівні соціальної групи стратифікація виявляється через постійне відтворення ієрархічно розташованих соціальних позицій (статусів), соціальних ролей (функціональне становище людини у відповідності з її статусом), форми діяльності (офіційні і неофіційні), правила взаємовідносин, лідерство, престиж, службову кар'єру, систему винагород, стиль поведінки, спосіб життя і т. п.

Говорячи про соціальну структуру як об'єкт соціальної політики, слід підкреслити особливу роль класової структури в перехідних суспільствах.

До об'єктів соціальної політики належать різні категорії населення, які виділяються на основі критеріїв, форми, інтенсивності вияву потреб. У відповідності з названими показниками можна виділити такі групи населення.

1. Вікові групи:

- Діти. Їхні основні потреби: медичне обслуговування; соціальне обслуговування, навчання.
- Молодь. Її основні потреби: освіта; робота; дозвілля.
- Люди похилого віку. Їхні основні потреби: соціальне забезпечення; охорона здоров'я; задоволення психологічних потреб.

2. Сім'я. Її потреби: матеріальне забезпечення; житлове будівництво; охорона здоров'я.

3. Колективи підприємств, установ, організацій. Їхні потреби: забезпечення зайнятості; охорона праці; організація відпочинку.

4. Соціально-професійні групи:

- Різні професійні групи, які складаються на основі галузі праці, умов праці, а також спільного способу життя.

5. Територіальні групи:

- Мешканці різних регіонів: Захід, Схід, Південь, Північ, мешканці міст та селищ.

Соціальні умови включають дві групи проблем, а саме: соціальної безпеки та соціальної захищеності. Соціальна безпека передбачає наявність чи відсутність джерел існування людини на гідному рівні, рівень соціальної напруги або кризи в суспільстві, екологічний стан тощо. До соціальної захищеності відносять можливості втілення в життя конституційних гарантій, у відповідності з якими людина має право на зайнятість за отриманою професією, оплату праці не меншу прожиткового мінімуму, отримання освіти, медичної допомоги, пристойного житла тощо.

Взаємовідносини, які виникають між соціальними спільнотами, між спільнотами і державними установами, можна типізувати за рядом ознак. Це можуть бути формальні і неформальні або латентні, легітимні й нелегітимні відносини, продуктивні і непродуктивні. Але за інтенсивністю, силою зв'язку, ступенем спільної участі виділяють такі типи відносин:

1. Ділові відносини – це такі, завдяки яким персоніфіковані соціальні спільноти (через профспілки, політичні партії, суспільні рухи тощо) і державні установи здійснюють обмін і контролюють процес забезпечення потреб людини. Формами ділових відносин може бути ділове спілкування, переговори, укладен-

ня договорів, суспільний контроль за дотриманням прав і свобод людини і громадянина. Ознаками ділових відносин є позитивізм, раціоналізм, прагматизм, тобто досвід, цілеспрямованість та успіх. Указані ознаки відрізняють ділові стосунки від непродуктивних. Другою ознакою ділових відносин може бути рефлексивність, тобто усвідомлення з боку державних установ і громадських формувань ступеня актуальності тих чи інших потреб, прав і свобод людини для країни, регіону або для конкретної спільноти та готовності до їх забезпечення.

2. Комунікативні взаємовідносини характеризують зв'язки між суб'єктами громадянського суспільства і державними установами, які слугують каналами передачі інформації. Досвід, наприклад, Франції показує, що в разі правильної організації комунікативних зв'язків можна добитися високого рівня довіри між державними установами та громадськістю. При цьому використовуються дві основні форми. Перша полягає в тому, щоб звертатися безпосередньо до громадськості. Друга – це коли представники адміністрації звертаються до громадськості не прямо, а надають необхідну інформацію через пресу, видаючи брошури, випускаючи фільми, готуючи теле- та радіопередачі щодо захисту прав людини. Але досвід показує, що найкращі результати досягаються в тому разі, коли відомості передаються голосом або по телефону, або в безпосередньому спілкуванні в установах, відкритих для відвідувачів. Для цього створений Міжміністерський центр адміністративних довідок, який дає відповіді на всі запитання про будь-яку державну установу. Окрім того, численні адміністративні служби створюють спеціальні довідкові бюро, які стежать за тим, щоб відвідувачі, подібно до героїв Кафки, не заблуквали в лабіринтах тієї чи іншої державної установи [25, с. 78–79].

3. Інструментальні відносини – це відносини стосовно забезпечення потреб і прав окремих соціальних груп (дітей, жінок, етнічних меншин тощо) необхідними ресурсами, такими як продукти, послуги, інформація.

4. Морально-психологічні відносини характеризують ставлення, відносини, зв'язки між представниками державних установ і громадських об'єднань під час взаємних дій, або протистоянь, або пошуку прийнятних рішень. Прикладом нелегітимних, непродуктивних, неконструктивних відносин можуть бути відносини, при яких сторони відчують і виявляють стосовно одне одного такі почуття і відчуття, як вплив, зверхність, відмінність, відразу, ворожість тощо. Це особливо має прояв з боку громадськості під час мітингів, демонстрацій, пікетів тощо.

5. Відносини влади – авторитету мають місце під час взаємин державних установ і впливових громадських рухів.

Соціальні норми – це основні правила поведінки людей на роботі і в повсякденному житті. Вони створюються як органами держави, так і громадськими об'єднаннями на основі архетипів, традицій, звичаїв поколінь. Соціальні норми у формі правил, традицій, звичаїв регулюють відносини по вертикалі та горизонталі суспільного буття.

Але всі ці суб'єкти та об'єкти не спроможні будуть працювати, якщо відсутні канали взаємозв'язку між ними. До основних каналів прямого і зворотного зв'язку можна віднести: нормативне забезпечення, яке надає соціальним програмам характеру обов'язковості; накопичення відповідних засобів для розробки і прийняття конкретних соціальних програм; організація раціонального використання накопичених засобів з урахуванням структури потреб різних соціальних спільнот; організація інформаційних та консультативних програм, коор-

динація соціальних програм по вертикалі та горизонталі. Надамо коротку характеристику кожного з означених каналів.

Нормативною базою соціальної політики є Конституція країни, міжнародні угоди та конвенції, законодавчі акти, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, накази або розпорядження галузевих міністерств, державних комітетів та органів місцевого самоврядування, якщо вони не суперечать законодавству країни.

Конституція країни, як правило, проголошує права громадян та обов'язки держави забезпечити та підтримати певні умови життя людей. Основний Закон України у ст.3 підкреслює, що життя, права і свободи людини є вищою цінністю, і держава несе відповідальність перед громадянами своєї країни. Ціла низка статей проголошує соціально-економічні, політичні, культурно-духовні та особисті права і свободи людини.

Міжнародні угоди та конвенції також впливають на розробку та впровадження рішень у соціальній сфері. Так, наприклад, Декларація ООН (1948 р.) "Про основні права людини", яку Україна підписала, зобов'язує керівництво держави враховувати її вимоги в галузі економічних та соціальних прав. Верховна Рада України ратифікувала Римську конвенцію (1950 р.), яка також вимагає врахування соціальних прав людини. Але якщо конвенція не ратифікована законодавчим органом і не закріплена законодавством, то держава не несе відповідальності за її впровадження на своїй території. Наприклад, у грудні 2000 р. українська делегація не підписала Римську конвенцію про заборону торгівлі жінками, хоча для України ця проблема є дуже гострою.

Законодавчі акти надають та гарантують у певному просторі спеціальні права. Наведемо деякі з них. Це Закони України "Про зайнятість

населення" (1991); "Про пенсійне забезпечення" (1991); "Про основи соціального захисту інвалідів в Україні" (1991); "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" (1992); "Про внесення змін в Закон України "Про сприяння становленню і розвитку молоді в Україні" (2000); "Про основні принципи соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні" (1993); "Про об'єднання громадян" (1992); "Про благодійність та благодійну діяльність" (1997); "Про охорону навколишнього середовища" (1991). Окрім того, протягом 1990-х рр. прийнято низку законів про державний бюджет України, в яких міститься спеціальний розділ, присвячений соціальній політиці, закони щодо соціального захисту державних службовців, працівників окремих галузей суспільного виробництва та сфери послуг.

Враховуючи те, що соціальне законодавство в основному зосереджує увагу на способі витрачання коштів або надання допомоги і не містить технології впровадження цих норм, то важливу роль тут відіграють постанови Кабінету Міністрів, тлумачення законодавства особами, які його розробляли. Вони пояснюють, які витрати можуть бути зроблені і за яких умов. Оскільки соціальні заходи постійно змінюються, удосконалюються, а отже дорожчають, виникає потреба деталізації, уточнення тлумачень.

Завдяки точному тлумаченню правових норм і постанов, указів, розпоряджень чітко з'ясовуються права груп та осіб на отримання послуг та винагород. Тому важливо, щоб тлумачення викладалися у найпростішій формі, з урахуванням того, що вони призначені не лише для санкціонування витрати ресурсів, а й для розв'язання спірних питань.

Окремої уваги потребують ті громадські об'єднання, які надають со-

ціальні послуги фізичним особам за рахунок приватних, спонсорських коштів або діяльності волонтерів [26, с. 276-286]. Як правило, вони діють з дозволу міністерств, державних комітетів або органів місцевого самоврядування.

Другим каналом зв'язку суб'єктів з об'єктами соціальної політики є діяльність відповідних державних структур з пошуку джерел фінансування, здійснення заходів для досягнення цілей соціальної політики.

Найбільш поширеними заходами є оподаткування, зменшення податків, приватна благодійність, громадські ініціативи, інформаційні послуги, міжгалузеві консультації.

Оподаткування доходів (заробітної платні, приросту з капіталу, інвестицій, заощаджень, трансферів), виробництва, споживання, торгівлі є головним джерелом для здійснення заходів по досягненню цілей соціальної політики. Наприклад, внески за платіжною відомістю прямо сплачують працівники та фірми, а непрямо – споживачі продукції промисловості, аграрного сектора та сфери послуг. Оподаткування дозволяє урядові накладати обтяження соціальних витрат відповідно до доходів фізичних та юридичних осіб.

Зменшення податків є дуже поширеним заходом держави щодо розподілу пільг або заохочення певних видів соціально бажаної поведінки. Цей захід здійснюється такими методами:

- податкові відрахування (віднімання певних коштів або субсидованих сум від податкової суми, за якою обчислюються податкові зобов'язання на прибуток);
- податкові кредити (віднімання обумовленої суми від ще не сплачених податків);
- відшкодування податкових кредитів (повернення особі якихось сум податкових кредитів, що їх вона не

- в змозі використати внаслідок низьких прибутків, а отже низьких податкових зобов'язань);
- податкові відстрочення (відстрочення податкового зобов'язання на певний прибуток);
 - податкові знижки (повернення фізичним особам певної частини вже сплачених ними податків).

Приватна благодійність ведеться громадськими організаціями, об'єднаннями, як правило, в умовах надзвичайних ситуацій або для створення нових соціальних служб, чи для підвищення соціального сервісу у містах і селах. Останнім часом приватна благодійність в Україні поширюється. Як приклад можна навести допомогу жертвам природних катастрофізмів у Закарпатті або сім'ям шахтарів, які загинули чи отримали каліцтво під час аварій на шахтах Донбасу. Цей напрям підтримується державними органами у відповідності до Закону України "Про благодійність і благодійні організації", але це джерело надходжень важко враховувати при розробці та впровадженні соціальних програм.

Слід відзначити роль громадських ініціатив у вирішенні деяких соціальних проблем. Наприклад, у 90-ті роки минулого століття державне будівництво житла майже припинилося. Зате почалось фінансування будівництва з боку громадян, некомерційних груп, кооперативів, які будують житло. Ці групи та об'єднання здатні надавати реальну підтримку і створювати ресурси за рахунок власної ініціативи і внаслідок приватного фінансування. Але відсутність закону про суб'єкти та види кредитування житла в різних формах (окрім фінансового кредитування) не дозволяє швидко розвивати цей рух.

Надання інформації та консультативних послуг не потребує значних витрат, але користь від них важлива для вибору людиною відповідної соціальної поведінки. Ефе-

ктивність багатьох соціальних програм безпосередньо пов'язана зі ступенем обізнаності людей із нею та розуміння її цілей і методів проведення. Не менш важливі консультативні послуги фізичним клієнтам щодо сімейних стосунків, підтримання здорового способу життя, придбання речей для членів сім'ї.

Координація соціальних програм і діяльності соціальних служб в Україні провадиться лише на рівні державних програм і служб. На сьогодні відсутній єдиний центр інформування про напрями соціальної політики в суспільстві, про служби і програми. Це неодноразово підкреслювали фахівці різних галузей [7, с. 148; 27, с. 149; 28, с. 33]. На нашу думку, створення єдиного центру дало б можливість збирати статистичну та соціологічну інфомацію і надавати її для вільного користування всім структурам, що займаються розробленням та реалізацією соціальної політики [28, с. 33].

Завдяки удосконаленню шляхів взаємодії суб'єктів і складових соціальної сфери соціальна політика виконує дуже важливі функції щодо суспільства і соціальних спільнот. До основних з них можна віднести такі:

- соціофундаментальну, тобто виробництво та удосконалення суспільства як цілісної соціальної системи, підтримання його стабільності та упорядкованості;
- соціоінтегративну, завдяки якій людина незалежно від її соціального, етнічного, релігійного походження, статі, стану здоров'я, поперше, не відчуває себе "іншою", чужою, по-друге, отримує можливість реалізувати свій соціальний потенціал;
- соціально-адаптивну, при виконанні якої суб'єкти соціальної політики та соціальних програм допомагають тим соціальним групам, які в силу ряду причин не спроможні брати участь у суспільному виробництві,

засвоювати альтернативні види соціально-корисної діяльності;

- соціопродуктивну, зміст якої в основному зводиться до підтримання у людини потреби і здатності до активного життя;
- соціодинамічну, яка спрямована на постійний розвиток якостей людини або соціальних спільнот та способів їхнього життя;
- постійне удосконалення соціальної інфраструктури, завдяки якій і можливо реалізувати цілі соціальної політики.

Таким чином, для характеристики соціальної політики як регулятора соціальної сфери суспільства необхідно розкрити її складові: суб'єкт, об'єкт, напрями їх взаємозв'язків, основні функції.

До суб'єктів соціальної політики перехідного суспільства відносяться державні установи, політичні партії, профспілки, громадські об'єднання. Відрізняють основні й похідні суб'єкти в залежності від рівня відповідальності за розробку та впровадження цілей соціальної політики. Слід відзначити слабку сформованість недержавних інституцій як суб'єктів соціальної політики.

Об'єктом соціальної політики є соціальна сфера суспільства, яка включає соціальну структуру, соціальні відносини, соціальні умови праці і життя, соціальні норми та соціальні служби.

Зміст соціальної політики як регулятора розкривається через канали взаємозв'язку і функції її суб'єктів стосовно соціальної сфери суспільства.

1. Ганслі Т.М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. – К.: Основи, 1996. – 238 с.
2. Спікер П. Соціальна політика. Теми та підходи. – К.: Фенікс, 2000. – 400 с.; Spicker P. Principles of social welfare: an introduction to thinking about welfare state. – London, 1993. – P.21.
3. Titmus R. Social Policy: an introduction. – London: George Allen&Unwind, 1974.
4. Williams F. Social policy: a critical introduction. – London, 1994.
5. Козлов А.Е. Социальная политика: конституционно-правовые основы. – М.: Политиздат, 1980.
6. Попова І.М. Соціальна політика і парадокси буденної свідомості // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Збірник наукових статей. – К.: НВФ “Студцентр”/ НІКА-Центр, 1998. – С.135–144.
7. Якуба О.О. Зміни в соціально-класовій структурі українського суспільства та соціальна політика // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Збірник наукових статей. – К.: НВФ “Студцентр”/ НІКА-Центр, 1998. – С.145–148.
8. Єременко В.Г. Основи соціальної економіки. Популярний курс. – К.: МАУП, 1997. – 168 с.
9. Саснко Ю.І. Соціальна політика в період трансформації суспільства; Куценко О.Д. Социальная политика в регулировании процессов стратификации // Изменение социально-классовой структуры общества в условиях его трансформации. – Харьков: Основа, 1997. – С.174–191; Куценко О.Д. Соціальна політика в механізмі досягнення суспільної згоди // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Збірник наукових статей. – К.: НВФ “Студцентр”/ НІКА-Центр, 1998. – С.112–117; Куценко О.Д. К вопросу о философии социальной политики // Наука і соціальні проблеми суспільства. Вісник Харківського державного університету 414'98. – Харків, 1998. – С. 37–39.
10. Соціальна політика держави та стратегія адаптації населення в умовах соціально-економічної кризи: Наук.-практ. конф. Київ, квітня 1998 р. – К., 1998.
11. Наука і соціальні проблеми суспільства: Між нар. наук.-практ. конф. Харків, 18–19 червня 1998 р. – Харків, 1998.
12. Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки: Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 19–20 вересня 2000 р. – К., 2000.
13. Социальный заказ в Украине: обоснование и внедрение. – Одесса: КОВЧЕГ, 2001. – 113 с.
14. Социальная политика / Сост. и ред. А. Райкевич; Пер. с польск. Предисл. и общ. ред. д-ра филол. наук, проф. Ю.Е.-Волкова. – М.: Прогресс, 1977. – 400 с.
15. Волков Ю.Е. Достижения и задачи социальной политики // Социальная политика / Сост. и ред. А. Райкевич; Пер. с польск. Предисл. и общ. ред. д-ра филол. наук, проф. Ю. Е. Волкова. – М.: Прогресс, 1977. – С. 366–399.

16. Яновский Р. Глобальные изменения и социальная безопасность. – М.: Academia, 1999. – 358 с.
17. Куценко О.Д. К вопросу о философии социальной политики // Наука і соціальні проблеми суспільства. Вісник Харківського державного університету 414'98. – Харків, 1998. С. 37–39.
18. Маркс К. Тезисы о Фейербахе // Маркс К., Энгельс Ф. Избр. соч. в 9 т. – Т.2. – 574 с.
19. Конт О. Дух позитивной философии (слово о положительном мышлении). – СПб., 1910.
20. Спенсер Г. Изучение социологии. Главы 6, 16 // Спенсер Г. Основания социологии. В 2 т. – СПб., 1998.
21. Гидденс Е. Социология. – Київ: Основи, 1999. – 726 с.
22. Парсонс Т. Общий обзор // Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы. – М.: Прогресс, 1972. – 392 с.
23. Социология. Основы общей теории. – М.: Аспект Пресс, 1996 – 461с.
24. Указ Президента України від 25 квітня 2001р., №275\2001 “Про розвиток соціологічної науки в Україні”. – К., 2001. – 3 с.
25. Гурне Б. Державне управління. – К.: Основи, 1993. – 165 с.
26. Файфер Н.І. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку // Соціальна робота в Україні. Теорія та практика (посібник для підвищення кваліфікації працівників соціальних служб для молоді). У двох частинах. К.: УДЦССМ, 2001. – 296 с.
27. Бакіров В.С. Соціальний моніторинг як елемент регіональної соціальної політики // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення. Збірник наукових статей. – К.: НВФ “Студцентр”/ НІКА-Центр, 1998. – С.149–153.
28. Яременко О.О. Моніторинг соціальної політики в Україні // Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки: Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 19-20 вересня 2000 р. – К., 2000. – С. 29–36.